

bodemo, da v resnici neobhodno potreben živež rastlini je amonijak, akoravno rastlina ne obstoji iz njega.

Amonijak je namreč kemična spojina, to je, z navadnimi pripomočki neločljiva zveza dveh teles, dušca in vodenca, ki najdeta se v rastlini zvezana (spojena) z družimi telesi, in sestavljata na ta način važne dele rastline. — Dušec je plin brez barve in brez duha. Naš navadni zrak je zmes štirih petin dušca in ene petine kisleca. Zadaži je za dihanje neobhodno potreben, ker v samem čistem dušču hipoma vgasne vsako goreče telo, in tudi živali se v njem hitro zaduše; zaradi tega imenuje se ta plin dušec. — Vodenc je pa plin, ki se užge, ako se ga dotakne kako razbeljeno telo ali kak plamen, in gori se slabo svetečim plamenom.

Dušec in vodenc zove kemik nezložena telesa (prvine), amonijak in druga enaka telesa pa zložena telesa (kemične spojine). Ako ne najdemo amonijaka v rastlini, in mesto njega dušec in vodenc v družih spojinah, moral se je dušec ločiti od vodenca v rastlini še le, to je, spojina amonijak razkrojila se je v dva telesa, iz katerih obstala je poprej. To zgodilo se je tudi!

V katerih organih nahaja se pa dušec? Nahaja se v vseh semenih in sploh v plodovih vsakovrstnih rastlin. Ako ne dobiva rastlina dušca, naj bode uže v tej ali drugi obliki, zlasti pa v podobi amonijaka, zamoremo misliti si, kakošno je potem seme in plod, ako primanjkuje njima hrane, iz katere sestavlja si rastlina najbolj važni del semena in plodov.

(Konec prihodnjič.)

Obrtnija v Trnovsko-Uremski dolini.

Naša ožja domovina Kranjska ima še obilo zakladov in talentov zakopanih, kateri, ako bi se odgrebli, bi ljudstvu lepih dohodkov dajali. Časi so pa tudi taki nastali, da bode treba na vse strani pravega napredka, ako se bode hotelo še dalje živeti in shajati. Ne le kmetijstvo bode se moralo povsod v boljši in racionalni stan povzdigniti, nego treba bode tudi krajem primerno obrtnijo vpeljati, katera se na Kranjskem le še vse preveč in splošno pogreša. Res je, da se v Ribniški dolini vsakovrstna suha in glinasta roba, v Kamniški okolici slamniki, v Stražišu, Bitojah, Šmartnu itd. sita in plahte (koci), v Loku železno orodje in parkete, v Železnikih, Kropi, Kamnigoric in Tržiču cveki in usnje, poslednje tudi na Vrhniki, v Idriji čipke (špice), v Bohinski dolini, ter v Krnici in Grabču pri Gorjah na Gorenjskem škafi, na Gorjušah nad Bohinjem „čedre“ ali fajfe, na Jesenicah in okolici kakor tudi okolo Begunj pri Radolici suknjeni in volneni izdelki, v Ljubnem pri Podnartu in v Komendi pri Kamniku lonci in sklede, po Poljanski in Sevški dolini nad Loko pa domače platno po nekoliko izdeluje.

Kje so pa drugi kraji posebno na Notranjskem? V vseh krajih, kjer se kaj obrtuje, opazuje se očitno tudi boljši gnotni položaj med prebivalstvom, ker ljudstvo o dnevih in časih, kateri niso kmetskim opravilom prilični, si z domačim izdelovanjem obrtnijskih predmetov razne vrste lepega zaslužka in postranskih dohodkov prislužuje.

Koliko dragega časa pa nasprotno po krajih, kjer o kaki obrtniji nobenega sledú ni, posebno ob deževji in pa v dolgih zimskih večerih brez koristi in haska v zaton neskončne večnosti in v škodo prebivalstva samega zginje! — Čas je zlato; a čas zgubljen se nikdar več ne povrne! Škoda neprecenljiva!

Se vé, obrtnija mora biti pa tudi kraju primerna, to je, da se sredstva, za njo potrebna, tudi doma in dober kup dobivajo, da se tako delo in trud

bolje poplačuje. Ako se morajo ti pripomočki od drugod, morebiti celó iz daljnih krajev še le naročevati, kar je z večimi ali manjimi stroški zedinjeno, požre to uže glavni dobiček izdelkov, in delavcu ne ostane dosti družega, nego delo in trud, kar bi se reklo, da dela le brezplačno tlako.

V Trnovsko-Uremski dolini pa dosedaj še skoraj vsi pripomočki za kako obrtnijo primanjkujejo; treba si jih je še le zagotoviti. Posebno ob vodi Reki je lega zemlje in nje lastnosti ugodna za vsakovrstne baže vrbovja (*salix*). Ker ta voda na več krajih pri travnikih in njivah, kakor tudi pri pašnikih zemljo odnaša, nasajajo ljudje ob njenem obrežji v obrambo svojih zemljišč navadno le jelše in pa jagnjeta, kar jim k večjemu le kako naroče slabih drv v plačilo donaša. Ali bi ne bilo bolje delo in opravilo, ko bi se obrežje Reke in drugi bolj mokri grapasti kraji, kjer za drugo drevje ni, z raznim vrbovjem, osobito vrbo pleteničarico (*Korbweide* — *salix viminalis*) nasadilo, od katerih bi ljudje slednje leto obilo lepih šibic in trt za jerbace, košare, korbice in pletenice dobivali, kakoršne šibice se tudi lahko prodajo v kraje, kjer je plétarska obrtnija domá? Vrbovi nasadi so pa tudi proti deročim vodam najbolje in gotove žive jézi, ker delajo dolge in goste korenine, s katerimi zemljo proti vodi izredno dobro povežejo in preprežejo.

Ker je posebno slovensko ljudstvo za vse stroke obrtnosti tudi duševno izredno nadarjeno, kar kažejo vsake baže samouki-domačini, naj bi se potem skrbelo, da bi se iz vsake občine Trnovsko-Uremške doline vsaj po eden sposoben in zmožen mladeneč dal raznega pleteničenja učiti, kateri bi bil po dovršenem tem uku v svoji občini drugim domač učitelj. Ta poduk naj bi bil dotičnim učencem deloma na občinske stroške, deloma na podlagi kake pridobljene podpore v delež! Počasi bi se ta obrtnija v Trnovsko-Uremski dolini splošno razširila in bi ubogim občinam lepe postranske dohodke donašala, a ljudstvo bi posebno pozimski čas imelo za kratek čas tudi koristnega posla, kar bilo bi na vse strani za dušo in telo koristno.

Drugo, kar bi se tu koristno vpeljati dalo, bilo bi izdelovanje pip ali fajf. Potrebnege lesa, jelševih porobkov, kateri je za ta izdelek najboljši in pripravejši, je tod v izobilje. Le nekoliko učencev v tem poslu pod navedenimi pogoji je treba izuriti dati, pa bi se tudi v tem obziru kmalu koristno napredovalo. Za take male rezljarije se nahajajo posebno v Čeljah, na Ostrožnembrdu in na Suhoriji izredni talenti. Škoda za-nje, da neizbujeni še vedno spanje pravičnega spē!

(Konec prihodnjič.)

Starozgodovinske stvari.

Collectae papales leta 1323.

v archidiaconatu savinskem.

Priobčil Davorin Trstenjak.

Ker sem uže „collectae papales“ o cerkvah „archidiaconatus Carnioliae et Marchiae“ objavil, naj še razglasim imena cerkev, ki so papežev davek plačevati morale „in Archidiaconatu Seuniae“, to je, v savinskem. Uže omenjena listina pravi:

Anno et indictione suprascriptis (1323. 23. Novembris). In Archidiaconatu Seunie dicti D. Legati imposite et distribute fuerunt Marche LVI. et Denarii LXX. novorum Aquilgensium, cum justis et moderatis expensis per impositores ad hoc deputatos.

rosi ali pa še bolje po dežji posadraj deteljo in sploh sočivje, toda ne premajhnih rastlin, ampak potem še le, ko odrastle so uže nekoliko.

Tudi od zemlje tirja se posebnih lastnosti, da pokaže malec svojo gnojivno moč. Ako posadiš deteljo in druge take rastline, ki rastejo na suhi in zraven še mrzli zemlji, bode delo tvoje čisto zastonj; malec ima namreč to lastnost, da se v vodi težko razmoči; ako je pa zemlja suha in jej primanjkuje primerne gorkote, našel bodeš malca ravno toliko in čisto nič spremenjenega v jeseni, kolikor posadral si ga pomladi. Ako je pa površje posadrane njive mokro in gorko, ne dobiš v jeseni ne prahu malčeve moke, mesto te pokažete se ti pa dve drugi telesi: apnenec in žveplenokisli amonijak.

Amonijak ima namreč to lastnost, da se sè žvepleno kislino raji sprijazni, kakor z ogljenčevo; apno ima pa zopet rajši ogljenčevo kislino; enako kakor človek izvoli si prijatelja, do katerega zamore imeti največe zaupanje. Ako pride malec, to je, žveplenokislo apno v zemlji v dotiko z ogljeno kislino amonijakom, razpadete (razkrojite) se ti dve telesi, amonijak izvoli si malčevo žvepleno kislino, ogljenčeva kislina pa malčevo apno. Na ta način nastanete novi dve spojini. Vez posameznih teh teles je pa veliko bolj trdna, kakor je bila poprej. V ogljenokislem amonijaku bil je zadnji izhlapljiv, zarad tega izginil je tudi lahko v zrak, kar pri žveplenokislem amonijaku ni več mogoče.

Malčeva žveplena kislina zveže se pa tudi s prostim amonijakom, ki dela se sproti v gnoji na njivi, kar je rastlinam zopet v veliko korist. Tedaj smemo reči, kolikor amonijaka nastane na njivi z malčevo moko posadrani, toliko ostane ga tudi na istem mestu spojenega sè žvepleno kislino, ter služi rastlinam v živež. — V malcu mora toraj edina le žveplena kislina biti, ki zadržuje amonijak rastlinam. Če je pa temu tako, kaj ne bilo bi boljše sè žvepleno kislino polivati polje in rastline? Ravno to dosegli bi, ako poskusili bi na ta način gnojiti rastlinam. Malec rabi se pa za to le iz tega vzroka, ker je bolj pripraven za posel in veliko bolj izdaten, ter ne stane toliko, kolikor stala bi sama žveplena kislina.

Umen in previden gospodar skrbi pa tudi za to, da ne pusti izhlapiti se amonijaka, predno na njivo izvozi gnoj; v ta namen posadra v hlevih mesta in kraje, kjer nareja se amonijak, z malčevo moko. Od tega ima pa tudi tak razumen gospodar dvojno korist: prvič pridobi si na ta način boljšega gnoja, drugič izčisti si pa v hlevih smrdljivi, za živino zelo škodljivi, z amonijakom okuženi zrak, kajti živina ljubi, kakor človek čist in zdrav zrak. To naj bi si zapomnil sleherni kmetovalec ter zapisal si na hlevna vrata zlato resnico, da živina njegova potrebuje čistega zraka, kakor riba čiste vode. Živino obvaroval bi s tem marsikatero boleznijo, sam sebe pa hude nesreče, kajti to ni majhna nesreča, ako pogine kmetu zdaj ena, zdaj druga živina.

Naposled vprašajmo pa še umnega gospodarja, ali sadra z malčevo moko samo deteljo in sočivje, ali pa tudi druge rastline? Večletna izkušnja učila ga je odgovoriti nam, da malec pospešuje tudi rast glavnega zelja, ogršice, lanú, konopelj in ajde. Toraj zelo velika dobrota je malec za kmeta! Pa se tako malo rabi!

Kolikokrat mora pa posadrati se njiva, da rastejo čvrsto te rastline? Tudi to dokazale so večletnekušnje, da, ako posadraš vsacih pet ali šest let polje, zadostuje to, da zemlja dobi svoje rudninske dele zopet nazaj.

Ves svoj vpliv in celo svojo moč izgubi pa malec za polje, katero ne gnoji se tudi sè živalskim in rastlinskim gnojem; to se pravi z družimi besedami, ako je

zemlja, ki posadraš jo, sama na sebi uže neplodovita ne moreš spremeniti je, ako ji daš še toliko malca, v plodovito zemljo.

Toraj, ako hočeš umno obdelovati svoje polje, skrbi za to, da pognojiš ga z rudninskim in enakomerno s hlevskim gnojem, potem bodeš spremenil neplodovito zemljo v rodovitno, ki bode donašala ti stoternega sadu. (Dalje prihodnjič.)

Obrtnija v Trnovsko-Uremski dolini.

(Konec.)

Še nekaj za ženski spól.

Znano je, da ženska, ako družega ne zna, nego le kuhavnico, gnojne vile in pa motiko nekoliko sukati, nikdar dobra gospodinja biti ne more. Gorjé možu, ako se mu nevedna in zabita ženska za celo življenje na vrat obesi, in da mora vsako malo reč gledé obleke itd drugim tujim šiviljam za drag denar izdelovati dati med tem, ko njegova lepa — a léna — polovica doma navskriž roké drži in lenobo pase. — Koliko krvavih žuljev pri takih hišah zavoljo nevedne gospodinje izpod strehe uide, med tem, ko družinica glad trpeti mora, vé le ta, ki so mu take žalostne razmere slednji dan očividni dokaz!

V Trnovsko-Uremski dolini (izredno pa še okolo Trnovega in v Premski fari) so deklice izredno nadarjene za ženska ročna dela. Tudi jim je v obeh krajih prilika dana, se v potrebnem šivanji, pletenji in drugih ženskih ročnih delih vaditi; a nahajajo se pa tod tudi nekateri tako brezasto-neumni stariši, da svojih ukaželjnih deklic k temu poduku, kateri jih nič ne stane, še pošiljati nočejo, da — še celó branijo jim se kaj koristnega naučiti. Taki očetje in matere svojim hčerkam najboljšo doto sami — kradejo.

V šole te doline, kjer se v ženskih ročnih delih še ne podučuje, naj bi se ta poduk za deklice nemudoma vpeljal.

Redilo naj bi se potem tukaj nekoliko več ovac; pridobljena volna naj bi se domá v sukno, nogovice in maje (jopiče) podelala, ne pa vsa drugam za male solde prodajala. Na ta način bili bi domači ljudje z gorko zimsko — domačo — obleko na najcenejši način preskrbljeni; kar bi pa od domačih izdelkov preostajalo, spravilo bi se boljše v denar, nego volna sama.

Tako bi tudi ženstvo, posebno ob zimskem času, si moglo veliko prislužiti med tem, ko sedaj navadno malomarno posedá in druge delavne ljudi obira. — Komu ni znano, koliko pred našimi ženskami so pridne in marljive Tolminke in Brijke, katere, ako jih na potih srečuješ, gredé nogovice pletejo ali pa predivo predejo, ter tako vsako minuto časa v zaslužek porabljujejo, a za izdelano robo pa tudi lepih novcev skupujejo, ker po semnjih, po hišah in po štacunah cele koše po pridnem ženstvu doma narejenih nogovic, jopičev (maj) in otroških kopic na prodaj nosijo. To je mikaven in posneme vreden zgled našemu ženstvu! — Slabo za hišo, v kateri se vsaka mala reč le pri drugih ljudéh kupovati mora! Gospodinja pri obleki, gospodar pa pri kmetijskem orodji tujca biti ne smeta, ako nočeta za take male reči velik del svojih dohodkov potrositi. — Slovensk pregovor pravi: Kar si sam narediš, ni ti treba plačevati. Vendar se pa ta rek posebno v naši dolini vse preveč prezira. Grablje stan-jo 20 kr., senene vile 50 kr., kar se na semnji kupiti dá! Na videz mal denar, a v resnici velik znesek, ako se leto za letom ponavlja. Pomisli le, če narediš ene grablje in ene senene vile, si s tem prihraniš uže 70 kr., ako pa napraviš vsakega še po en kos in za drugih 70 kr.

prodaš, imaš uže tukaj 1 gold. 40 kr. dobička, izvzeta mala zamuda časa, kar se ga dostikrat brez vsega opravka zasedi. Ravno to velja tudi gledé družega navadnega kmetijskega orodja: dreves (plugov), bran, vozov, gnojnih košev, kar more se doma vse najceneje izvesti in narediti.

Takih del naj bi se uže dečki po zmožnostih mesto drugih igrač in pohajanja v malih oblikah vadili.

Nad vse želim pa, da bi se k tej važni zadevi za Trnovsko-Uremske doline domačo obrtnijo še kak drug za napredek vneti domoljub od tod javno oglasil.

Matija Rant, národní učitelj.

Gospodarske novice.

* *Nova trta — enoletnica.* Znani francoski potovalec Lécart je v Sudanu v Afriki našel novo trto, katero je po oni deželi imenoval Sudansko trto. Našel jo je v cvetji, enakem cvetju naše domače trte, vendar si ni upal, jo trto imenovati, dokler ni njenega grozdja pokusil. Proti jeseni se mu je to posrečilo in nedavno je v Bordeaux-u v javnem shodu govoril o tej trti, katera se po njegovem mnenju bode čez nekoliko let sadila po vsej Evropi noter gori do mrzle Sibirije: Sudanska-trta potrebuje le 3 gorke mesece, da njeno grozdje dozori; sejejo naj se njene peške tako, kakor hmelj. Kakor gori rečeno, raste ta trta in zvene v enem letu, kakor naše jagode in druge enoletne rastline. Po mnenju Lécartovem se pa tudi ni bati, da bi se te trte lotila uš (filoksera). Lécart prinesel je sabo iz Sudana 50.000 pešek te trte, s katerimi bodo delali na Francoskem natančne poskušnje, da se za gotovo izvé, česar se sedaj še le pričakuje.

* *Druga konjska loterija* — bo na Dunaji 24. aprila t. t. Dobitkov bode 500; dobili se bodo konji, vozovi in mnogovrstno orodje za vožnjo, ježo, lov itd.; dohodek te loterije namenjen je različnim občekoristnim namenom konjerejskega odseka družbe kmetijske dunajske. Srečka (loz) velja 1 gold.; dobivale se bodo srečke menda v vseh loterijah in tudi v nekaterih kupčijskih štacunah. Srečke se dobivajo tudi v pisarnici družbe kmetijske v Ljubljani po 1 gold.

* *Zasadba sadnih dreves v spomin poroke cesarjeviča Rudolfa.* — Kakor se iz kmetijskih časnikov razvidi, nameravajo občine in posamezni posestniki poroko cesarjeviča Rudolfa slaviti s tem, da bodo po 12 sadnih dreves nasadili v svojem kraji. Nadejati se je, da se taki spominki stavijo tudi po občinah naših slovenskih dežel, kajti to bi ne bil samo lep spomin, temuč tudi ogromno pomnoženje sadnega drevja v našem cesarstvu. Če bi namreč vsaka občina zasadila sadnih dreves, in ker je na Avstro Ogerskem 70.000 občin, bi zneslo to za nad 100 milijonov gold. vrednosti, kateri bi še vsako leto lepih obresti donášal.

Narodne stvari.

Še enkrat slovenski jezik v duhovnih uradnijah na slovenskem Štajerji.

Iz Štajarskega 22. sveč.

V lanskim „Novicah“ št. 45. od 10. novembra smo brali iz „Gospodarja“ posneti članek, kako da je dekanjska konferenca v Konjicah soglasno sklenila, da se naj od novega leta 1881. v duhovnih uradih slovenski uraduje. „Novice“ so k temu prav možato besedo rekli in ob koncu pristavile: „Radovedni smo po

vsem tem, ali bode peticija štajarskih dekanov memo Scylle in Charybde srečno prijadrila do zaželenega cilja“.

Kaj da je vlada zlasti z ozirom na prošnjo konjiške konference odločila, še dozdej ne vemo, ko se ni nikjer o tem kaj čitalo. Kar pa sicilijansko morskototesko med Scyllo in Charybdo zadeva, vemo, da so premedeni mornarji z ložjimi ladijami srečno skozototesko smukali, zlasti ako je bilo morje mirno. To nam je na misel prišlo, ko smo v konečnem zapisniku lanskim pastirskih konferenc, ki se pri škofijstvu vrede, stanje tega vprašanja in stališče škofijstva popisano našli.

Tam pozvedamo, da je 8 dekanij labodske vladikovine zahtevalo slovensko uradovanje od leta 1881. počenši. Štiri dekanije so zlasti prosile, da se prekličie ministerski ukaz od 22. svečana 1872., ki je staro razvado nemškega uradovanja vnovič potrdil, vsled česar je bil eden národnih župnikov, ki je matice slovenski spisoval, z globo 100 gold. kaznovan. Od poslednjih 4 dekanij je ptujška kot zastopnica 3 dekanij omenjeni sklep škofijskemu ordinarijatu odstopila, da ga vladi do znanja spravi, češ, da konferenca od ordinarijata sklicana tudi le redništvu svoje sklepe predložiti ima. Konjiška konferenca je pa, kakor je bilo v lanskim „Novicah“ št. 45 popisano, svoje zahtevanje naravnost ministerstvu poslala, po deželni vladi v Gradcu pa odgovor dobila, da naj svoje zahtevanje po škofijskem redništvu vladi naznani, zakaj? — to v Gradcu najbolje vedó. Dozdej pa, kakor je rečeno, še ni odgovora od ministerstva, vsaj v slovenskih listih ni bilo o tem ničesar čitati.

Konečni zapisnik pastoralne konference omenja, da so se vse te prošnje in sklepi poslali visocemu ministerstvu s tem, da „uslišanju teh želj (več, več kot same želje) ni nobena cerkvena korist nasproti.“ Dakako da ne; sicer bi se dekanjski zastopi ne bili drznoli slovenskega uradovanja zahtevati. — Nadalje pa konečni zapisnik pastoralnih konferenc tako-le določuje stališče ordinarijata: „z ozirom na stvar samo, za katero gré, je ločiti med strogo cerkvenimi, med pomešanimi in zgolj političnimi stvarmi. Le v strogo cerkvenih, to je, tacihi rečéh, ki pripadajo cerkveni oblasti, ima redništvo odločilno besedo gledé uradnega jezika; pri pomešanih pa le tačas, če jih tudi redništvo konečno reši. V vseh teh rečéh je posamesnim duhovnikom kakor tudi župnijskim in dekanjskim uradom na voljo dano, poslužiti se v dotičnih vlogah slovenskega jezika ter se jim bodo tudi v tistem jeziku vloge reševale. Redništvo pa nima odločilne besede zastran uradnega jezika v onih pomešanih rečéh, pri katerih tudi druge uradnije vplivajo, in še manj v zgolj političnih rečéh, kakor v sodelovanji cerkvenih uradov pri stavljenji kozá, pri ljudskem številjenji, odberi novincev itd. Gledé na vse te stvari ne more redništvo v obrambo národnih pravic svojih diecezanov družega storiti kakor to, da vladi nasproti izreče, da rabi slovenskega jezika tudi v teh rečéh cerkvene koristi niso nasprotne.“

Ne dá se tajiti, da je to celó druga pesmica, kakor smo jo dolga leta sem poslušati morali; da ima toraj dopisnik —ra — z Ljubljane v „Vaterl.“ št. 48. od 18. svečana t. l. prav, ako piše, da je tudi — gledé na ovo cerkveno izjavljenje — na Štajarskem zapaziti napredka v národnem oziru. Kar pa dalje piše, da je namreč duhovenstvo ta škofijski sklep z velikim veseljem pozdravilo, bode še le tačas res, kedar se bodo rešile prošnje in sklepi pastirskih konferenc in to od visocega ministerstva. Zastran župnijskih matic je ostalo vse pri starem in nijeden župnik jih ne bo slo-